

بررسی سبک‌شناختی سیمای زن در قرآن کریم

فاطمه تقی زاده

سیده فاطمه سلیمی

www.keab.ir

نام کتاب: بررسی سبک‌شناختی سیمای زن در قرآن کریم

تألیف: فاطمه تقی زاده، سیده فاطمه سلیمی

ناشر: انتشارات دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم

نوبت چاپ: اول

تاریخ چاپ: ۱۴۰۰

شمارگان: ۵۰۰

قیمت: ۵۰۰/۰۰۰ ریال

سرشناسه : بررسی سبک‌شناختی سیمای زن در قرآن کریم

عنوان و نام پدیدآور : فاطمه تقی‌زاده، سیده فاطمه سلیمی.

مشخصات نشر : قم: دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، انتشارات، ۱۴۰۰.

مشخصات ظاهری : ۱۴۵ ص

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۷۸۶۰۵۳-۳

وضعیت فهرست نویسی : فیبا

یادداشت : بررسی سبک‌شناختی سیمای زن در قرآن کریم

عنوانی قراردادی : تفسیر، سبک شناختی

شناسه افزوده : دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم

رده بندی کنگره : Bp ۸۲

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۱۵۳

شماره کتابشناسی ملی : ۷۴۲۸۳۳۰

وضعیت رکورد : فیبا

کلیه حقوق این اثر متعلق به دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم است.

این اثر حاصل پایان نامه سرکار خانم فاطمه تقی زاده است که با راهنمایی سرکار خانم دکتر سیده فاطمه سلیمی در دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم نگاشته شده است.

سخن ناشر

قرآن گنجینه و ظرفیت بی‌بدیلی است که پژوهش‌های بسیاری پیرامون شناخت معارف و آموزه‌های آن از آغاز تاکنون در قالب تفسیر و ... شکل گرفته است. همچنین بسیاری از صاحبان اندیشه در عرصه مباحث جدید دانش تفسیر می‌کوشند تا به نحو حداکثری از خرمین آموزه‌ها و معارف این کتاب آسمانی خوشه چینی نموده، به نوبه خود خدمتی در این راه انجام دهند. با نگاهی به سیر تحوّل و تطوّر تاریخ اندیشه‌های بشری، به روشنی مشاهده می‌شود که آرا و اقوال بزرگترین اندیشمندان جهان - هر از چند گاهی - مورد چالش و نفی و اثبات واقع می‌شوند و رأی و نظریه‌ای جدید، جایگزین رأی و نظریه دیگر می‌گردد و این درحالی است که معارف ژرف و عمیق عرضه شده از سوی قرآن کریم به دلیل ویژگی‌های ذاتی؛ چون استحکام معانی، عدم اختلاف، تناقض و ...، در طول قرون متمادی فائق بر جرح و تعدیل‌ها و چالش‌ها بوده، همواره در رأس هرم اندیشه و ورزی‌های بشری قرار داشته و حاکم و مهیمن بر آنهاست. توضیح بیشتر آن که انسجام و عدم اختلاف معارف قرآن کریم - با فرض «مُتدرّجَةُ الوجود و مُتفرّقة الالتقاء» بودن آن - در ارائه راه کارهای لازم برای مهندسی و تدبیر تمام شؤون انسان و جهان، موجب گردیده این اندیشه بی‌کران گوی سبقت را از دانش‌های مدعی تأمین سعادت‌مندی انسان - در عرصه تاریخ - بر باید بداند. است که سایر علوم و دانش‌ها فاقد چنین ویژگی‌ای بوده، از عدم انسجام و هماهنگی درونی رنج می‌برد، و سیر تدریجی آنها به سوی کمال در گذر تاریخ اندیشه بشری، دلیل روشن این ادعاست. علامه طباطبائی رحمته الله علیه در باب وزانت و استحکام معارف قرآن تصریح می‌فرماید که «ولا یوجد فیهِ ادنی اختلاف فی النظم المتشابه؛ کتاباً متشابهاً مثانی و لم یقع فی المعارف التی ألقاها و الاصول التی أعطایا اختلاف بتناقض بعضها مع بعض و تنافی شیء منها مع آخر». همچنین مفسران بزرگ و نام آشنا تصریح دارند که تحدی قرآن در آیه «أَفَلَا یَتَذَبَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَیْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِیهِ اخْتِلَافًا کَثِیرًا» مشتمل بر قیاس و برهان است؛ بدین گونه که «لو کان هذا القرآن من عند غیر الله، لأمکن الاتیان بمثله، لکن التالی باطل، فالمُقدّم مثله». بنابراین، بشری بودن قرآن [و در نتیجه عدم انسجام و اختلاف درونی آن] نیز باطل است. همچنین سمت و سو و جهت‌گیری کلی علوم و معارف ارائه شده از سوی قرآن و آموزه‌های آن، اولاً و بالذات هدایت جهانیان (هُدًی للعالَمین) است و این در حالی است که سایر علوم و دانش‌ها فاقد چنین جهت‌گیری الاهی‌ای می‌باشد. با عنایت به آن چه گفته شد، پر واضح است که رسالت امروز قرآن پژوهان و مراکز علمی؛ اعم از حوزه و دانشگاه به مراتب سنگین‌تر و افزون‌تر از گذشته است. دانشگاه علوم و

معارف قرآن کریم که بی تردید بخشی از شجره طیبه انقلاب پر شکوه اسلامی ایران به شمار می آید، رسالت اصلی خود را تبیین و تحلیل دانش تفسیر قرآن و علوم مرتبط به آن دانسته و لذا تنها دانشگاهی است که به طور تخصصی در این عرصه خطیر گام نهاده است و می کوشد در کنار سایر مراکز علمی به تربیت انسان اندیشمند تراز نظام اسلامی و آرمان های مقدس آن مبادرت ورزد، از این رو به حسب وظیفه در راستای رسالت یاد شده، انتشار پژوهش های قرآنی را بر خود فرض می داند.

و آخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین

سید کریم خوب بین خوش نظر

معاون پژوهشی و فناوری دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم

www.ketab.ir

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱۰
فصل اول: مبانی نظری.....	۱۳
۱. چیستی سبک و سبک‌شناسی.....	۱۳
۲. سطوح زبانی در تحلیل سبک‌شناختی.....	۱۹
۱-۲. سطح آوایی.....	۲۰
۲-۲. سطح صرفی.....	۲۷
۳-۲. سطح نحوی.....	۲۸
۴-۲. سطح بلاغی.....	۲۹
۳. سبک‌شناسی زبان قرآن.....	۳۰
۴. تحلیل معنای قرآن در گستره سبک‌شناسی.....	۳۲
۵. جایگاه زن در قرآن.....	۳۳
فصل دوم: بررسی سیمای زن در قرآن کریم در گستره لایه آوایی.....	۳۷
۱. نقش موسیقی درونی قرآن در ترسیم سیمای زن.....	۳۷
۱-۱. ضرورت عفت‌مداری زن با کاربست هجای بسته.....	۳۸
۲-۱. تأکید بر زوایای حجاب با کاربست سازوکار تکرار.....	۴۰
۳-۱. اظهار آرامش و خشوع زن با کاربست ریتم نرم.....	۴۶

۴۹	۴-۱. تلطیف دل‌ها در شخصیت بخشی زن با کار بست ریتم کند
۵۲	۲. نقش موسیقی بیرونی قرآن در ترسیم سیمای زن
۵۲	۲-۱. تأمین آرامش وجودی زن با کار بست سازو کار مد
۵۵	۲-۲. اظهار تعجب در سیمای زن با کار بست سازو کار مد
۵۶	۲-۳. ارزش گذاری مقام زن (مادر) با کار بست نام آوا
۶۰	۲-۴. تحمل سختی‌ها توسط مادر با سازو کار تناسب همخوان‌ها و واکه‌ها
۶۳	فصل سوم: بررسی سیمای زن در قرآن کریم در گستره لایه صرفی و نحوی
۶۴	۱. نقش لایه صرفی قرآن در ترسیم سیمای زن
۶۴	۱-۱. ثبوت و تداوم قانون عده برای زنان با کار بست فعل مضارع
۶۷	۱-۲. ثبوت و تداوم شیردهی زنان با کار بست فعل مضارع
۷۱	۱-۳. سیمای زن بوالهوس با کار بست ساختار فعل مزید
۷۴	۱-۴. لزوم عفت مهادوی زن با کار بست اسم فاعل
۷۷	۱-۵. سیمای زن بسیار شرمه افکن با کار بست صیغه مبالغه
۸۱	۱-۶. برابری هویت جهانی زن و مرد با کار بست صیغه مبالغه
۸۶	۱-۷. لزوم حیای همه جانبه با کار بست ماضی و کار بسته
۹۰	۱-۸. تجلی زن بی ثبات و متزلزل با کار بست صیغه مضارع
۹۴	۲. نقش لایه نحوی قرآن در ترسیم سیمای زن
۹۴	۲-۱. لزوم تداوم در حفظ اسرار زندگی توسط زن با کار بست جمله اسمیه
۹۶	۲-۲. تجلی شادی و دلگرمی زن با کار بست سازو کار تمیز
۹۸	۲-۳. تعالی «جنسیت زن» در قالب آرایش واژگانی
۱۰۳	فصل چهارم: بررسی سیمای زن در قرآن کریم در گستره لایه بلاغی
۱۰۴	۱. نقش لایه بلاغی قرآن در ترسیم سیمای زن
۱۰۴	۱-۱. ضرورت وجود زن در تداوم و تعالی حیات با سازو کار تشبیه
۱۰۷	۱-۲. توصیف پاکی و عفاف زنان بهشتی با سازو کار تشبیه
۱۰۹	۱-۳. تبیین فطرت پاک حضرت مریم علیها السلام با سازو کار تمثیل
۱۱۱	۱-۴. تعامل محبت آمیز با مادر با سازو کار استعاری
۱۱۲	۱-۵. عفاف حضرت مریم علیها السلام در گستره جایگزینی واژگانی

مقدمه

دانش سبک‌شناسی از زیرشاخه‌های علم زبان‌شناسی و یا بنابر نظر برخی از اندیشمندان دانشی مستقل بوده که توانسته از قرن بیستم، بسیاری از مطالعات حوزه زبان را به خود اختصاص دهد. گستره‌ی مطالعاتی این دانش، گدازش و واکاوی متون و تبیین ویژگی‌های موجود در آن‌هاست که از طریق تحلیل مؤلفه‌های سبک‌ساز در لایه‌های متعدد آوایی، واژگانی، صرفی، نحوی و بلاغی به دست می‌آید. بررسی سبک‌شناختی متن سبب ظهور ویژگی‌های ممتاز آن گشته و نقش به سزایی در فرایند خوانش و تحلیل منسجم متن و شناسایی اندیشه و عقاید خالق اثر دارد و در نهایت به کاربردهای زیباشناختی متن می‌پردازد.

قرآن کریم به عنوان برجسته‌ترین متن دینی، محصول ارتباط زبانی خالق جهان با بشر بوده است؛ این ارتباط با زیباترین و شیواترین مؤلفه‌ها و سازه‌های سبک‌شناختی رخ داده است. جایگاه محوری قرآن کریم در منظومه فکری اسلام و ویژگی‌های منحصر به فرد آن، سبب گردیده تا خداوند متعال نسبت به تدبّر در این کتاب الهی و بهره‌مندی از اصول و آموزه‌های آن به مثابه‌ی راهنمایی جاودانی، به کرات توصیه نموده باشد.

در حقیقت قرآن کریم برای تمامی صاحبان عقل سلیم می‌تواند راهنما و راهگشا باشد، این مفهوم زمانی روشن می‌گردد که مخاطب متن دریابد، خداوند متعال سلامت معنا و صیانت متن

را از هر گونه انحراف، در طول زمان منتفی ساخته و در تمامی اعصار متنی معتبر و مستند در اختیار انسان قرار داده است، بی‌شک بازسازی دانش‌های اسلامی همچون تفسیر قرآن در پرتو دانش‌های جدید زبانی، در فهم بهتر کلام الهی یاری می‌رساند.

تحلیل سبک‌شناختی این اثر، بازتابی از قدرت و هنر بی‌نظیر خالق آن را به نمایش گذاشته و جلوه‌ای از لایه‌های معنایی و نکات ژرف اخلاقی و تربیتی را در زیر و بم سازه‌های زبانی به تصویر می‌کشد. می‌توان از این رهگذر، شیوه‌های نو و بی‌بدیلی را که خدای متعال به منظور ارتباط زبانی با بشر و اثرگذاری بر روح و جان مخاطب گزینش نموده، شناسایی کرد؛ گفتنی است، هر ارتباط زبانی به کمک نشانه‌های زبانی که در سطوح مختلف آوایی، واژگانی، صرفی، نحوی و بلاغی جای می‌گیرد، فی‌نفسه محور ارتباط زبانی را شکل نمی‌دهند، بلکه از آن جهت که شبکه‌ای از معانی را به دوش می‌کشند، بنیان این ارتباط قرار می‌گیرند، بر این اساس می‌توان گفت، جهانی از معانی در متن قرآن وجود دارد که با واکاوی برجستگی‌های زبانی قابل دریافت است. هر یک از ویژگی‌ها و نشانه‌های قرآن که با نگاه در گفتمان‌های مختلف قرآنی همچون گفتمان خدا، انبیاء، اقوام و جنسیت‌های مختلف رخ داده، در زبان و ویژه‌ای تجلی یافته و جنبه عاطفی متن و ظرافت‌های معنایی پنهان در آن را به تصویر کشیده است. از این میان توجه به مقام زن و آشنایی با زوایای شخصیتی وی نیز با کمک‌های زبانی ممتازی ظهور یافته که با تحلیل سبک‌شناختی، شبکه‌ای درهم تنیده از معنا را فراهم می‌آورد.

در جوامع بشری، جایگاه زن به صورت‌های مختلفی نمود یافته که در تبلور شخصیت وی تأثیر نهاده است؛ در قرآن کریم نیز تبیین این موقعیت، از جمله مسائلی است که سطوح زبانی ویژه و تمهیدات و اختیارات سبک‌ساز را به خود اختصاص داده که در گستره آن می‌توان به دیدگاه قرآن در شناسایی مقام زن و آموزه‌های تربیتی و اخلاقی این منبع لایزال الهی جهت تبیین مقام زن پرداخته و نموداری از زن کامل جهت رشد و تعالی نظام خانواده و اجتماع به تصویر کشید؛ زیرا این مهم در گرو تربیت حقیقی زن به عنوان عنصر مهم انسان‌سازی به دست می‌آید.

در حوزه پژوهش‌های صورت گرفته در سبک‌شناسی قرآن کریم، گرچه مطالعات و بررسی‌هایی در زمینه سبک‌شناسی برخی سُوَر و اجزای قرآن اختصاص یافته و یا اینکه برخی از پژوهش‌ها به دور از تحلیل سبک‌شناختی تنها به محتوای داستانی زنان در قرآن اشاره کرده‌اند، اما موضوعی که به بررسی سبک‌شناختی سیمای زن در قرآن کریم و تحلیل معنایی آن از گذر لایه‌ها و سطوح زبانی پردازد، کمتر مورد توجه بوده است؛ حال آنکه با توجه به

اهمیت بافت سخن و مطابقت کلام با مقام مخاطب در سخن بلیغ، کتاب حاضر بر آن است تا نشانه‌های چنین کلامی را با تکنیک‌های سبک‌ساز جهت تبیین سیمای زن در قرآن مورد بررسی قرار داده و با نگاهی جامع‌تر به اطلاعات و اندیشه‌هایی در پشت صحنه آیات دست یابد و بدین شکل فرهنگی قرآنی در نگرش به جایگاه زن ایجاد نماید. گزیده کلام آنکه، از رهگذر چنین تحلیل‌هایی، گوشه‌هایی از سبک بی‌بدیل، ظرافت‌های هنری و ویژگی‌های زیباشناختی قرآن پدیدار گشته و ابعادی تازه از اعجاز ادبی آن نمایان می‌گردد.

بی‌تردید طی مراحل پژوهش و انتشار این اثر، وامدار حمایت‌ها و راهنمایی‌های بزرگانی است که اگر نمی‌بود، اثر حاضر اقبال چاپ نمی‌یافت. با این وصف، حقیر بر خود فرض می‌داند که مراتب سپاس و قدردانی خود را از ریاست محترم دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم جناب حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر سید محمد نقیب، معاونت‌های آموزشی و پژوهشی که در تصویب اثر کوشیده‌اند و استاد گرانقدر سرکار خانم دکتر سیده فاطمه سلیمی که همواره مشوق و راهنمای اینجانب بوده‌اند و در ویرایش و رفع اشکالات کار از هیچ کمکی فروگذار نکرده‌اند، به‌جا آورد. همچنین از انتشارات دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم که رسالت انتشار این اثر را بر عهده گرفته‌است، کمال امتنان را دارد.

و در خاتمه باید اذعان داشت که هیچ سخنی جز سخن خداوند سبحان، عاری از کاستی و ناراستی نیست؛ و این اثر نیز از لغزش و کاستی‌های سخن مستثنا نبوده است، امید است خوانندگان فرهیخته و دانش‌پژوهان حوزه سبک‌شناسی قرآن از بذل نگاه‌های ارزنده و رهنمودهای سازنده در این امر دریغ نورزند.

هذا من فضل ربی